

В.В. Гультайчук, студ., IV курс, гр. ЕП-33,ФЕМ
Науковий керівник – асист. Т.Ю. Мельник
Житомирський державний технологічний університет

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ “ПРИБУТОК”

Поняття “прибуток” досить поширене як в економічній теорії, так і в економічній практиці. Тому від правильного його розуміння значною мірою залежить наукова оцінка напрямів еволюції економічних систем різних країн, а також соціально-економічних процесів, що відбуваються в Україні. Прибуток у процесі свого функціонування забезпечує, перш за все, інтереси підприємства, його власників та персоналу.

Проблему управління прибутком підприємства досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: І.О. Бланк, Н.М. Ушакова, Л.О. Кукурудза, Ф.У. Тейлор, А.А. Богданов, В.С. Єфремов, М.В. Мельников, С.Ф. Брігхем, Дж.К. Ван Хорн та інші.

Одну з найперших спроб пояснити сутність прибутку було здійснено в трактаті «Гуань-Цзи» в IV–III ст. до н.е. в Китаї. В даному трактаті під прибутком розуміли ту частину грошей (золота), яка утворюється внаслідок нерівноцінного обміну: “Золоту відводиться роль грошей (щоправда таких, що забезпечують обмін, від якого все ж “вигоди у одних” бувають “більші, ніж у інших”), а з другого – золото оголошується товаром, якщо ним вимірюються ресурси держави”.

Арістотель (384–322 рр. до н. е.) в своїх працях “Нікомахова етика” та “Політика” вказував, що всі види господарської діяльності людей належать або до природної сфери – економіки, – або до неприродної – хремастики. Мова йде про те, що в одному випадку обмін розцінюється ним як акт задоволення потреб і дозволяє трактувати споживну вартість товару як категорію сфери економіки, а в іншому випадку – навпаки: обмін символізує акт наживи, дає підставу вважати мінову вартість категорією сфери хремастики.

У XIII–XIV ст. Ф.Аквінський в трактаті “Сума телології” торговельний прибуток і лихварський процент розглядав як результат нечесного обміну і присвоєння чужої праці, тобто як гріх, що, в свою чергу, призводить до соціальної нерівності суспільства. На його думку, необхідно, щоб такого роду прибутки були не самоціллю, а заслуженою платою і нагородою за те, що у торгівлі і позикових операціях мають місце праця, транспортні та інші матеріальні витрати і навіть ризик.

Вперше пояснити природу прибутку в економічній теорії робили спробу меркантилісти, які проводили дослідження в сфері обігу та вважали, що прибуток виникає в зовнішній торгівлі в результаті продажу товарів за кордоном дорожче, ніж їх придбали.

Т.Мен в праці “Багатство Англії у зовнішній торгівлі, або баланс нашої зовнішньої торгівлі як принцип нашого багатства” (1664 р.) висунув ідею “торговельного балансу”, згідно з якою держава стає тим багатшою, чим більшою є різниця між вартістю вивезених і ввезених товарів.

Додану вартість меркантилісти розглядали як торговий прибуток. Приріст і нагромадження капіталу вони розуміли не як результат виробничої діяльності, а як такий, що породжений обміном, особливо зовнішньою торгівлею.

Фізіократи, які прийшли на зміну меркантилістам, перенесли дослідження зі сфери обігу в сферу виробництва та зазначали, що вплив сил природи приводить до зростання споживчих вартостей вище витрат виробництва.

В “Економічній таблиці” Ф.Кене гроші розглядав не більше ніж засіб обігу, торгівля, по суті, зводиться до бартерного обміну, а виробництво сільськогосподарської продукції автоматично генерує прибуток, отримання якого дозволяє перейти до наступного виробничого циклу. Тобто вчений пояснює сільське господарство єдиною економічною сферою, яка виготовляє продукцію за вартістю більшою, ніж було понесено витрат на її виробництво.

Найближче до розуміння змісту прибутку підійшли класики буржуазної політичної економії Т.-Р. Мальтус, В.Петті, А.Сміт, С.Сімонді. Класична політекономія визначала прибуток як вирахування з продукту праці робітників на користь підприємця. Крім того, А.Смітом введено поняття “нова вартість”, яку створюють наймані робітники та яка розпадається на дві частини: заробітну плату і прибуток підприємця.

Прибутком, на думку В.Петті, є та частина продукту, яка залишається після відрахування заробітної плати, тобто прибуток зводився до ренти.

А.Сміт в 1776 р. в праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” визначав прибуток як частину вартості, що залишається після вирахування ренти і заробітної плати. Він показав, що нова вартість складається із необхідної і доданої вартості, остання є результатом привласнення чужої праці капіталістом. Д.Рікардо в “Засадах політичної економії і оподаткування” (1817 р.) зазначав, що “прибуток залежить від високої чи низької заробітної плати”. Звідси не важко зазначити, що саме в класичній політекономії прибуток став визначатися як вид доходу підприємця. Помилкою даного вчення

вважається те, що вони ставили прибуток в залежність лише від заробітної плати робітників, не враховуючі інші суттєві витрати діяльності.

Дослідивши наукову спадщину своїх попередників, К.Маркс характеризує прибуток як перетворену форму додаткової вартості, яка виступає не як результат експлуатації робочої сили, а як породження всього авансового капіталу. Закон тенденції норми прибутку до зниження, сформульований Марксом, засвідчує, що зростання продуктивної сили праці, сприяючи підвищенню органічної будови капіталу, призводить до падіння норми прибутку. Отже, капіталіст, наймаючи робочу силу, оплачує її здатність до праці і набуває права примусити робітника працювати понад той час, який необхідний робітникові для забезпечення деякого мінімуму життєвих засобів.

На відміну від К.Маркса, О.Бем-Баверк твердить, що процент на капітал є загально-економічною категорією, яка виникає не тільки при капіталізмі, але й там і тоді, де має місце обмін товарів поточного і майбутнього споживання.

Дещо новим поглядом в економічній теорії щодо прибутку в ХХ ст. відрізнявся Й.Шумпетер, який написав працю “Теорія економічного розвитку” в 1912 р. Автор визначав прибуток як винагороду за нововведення підприємців, які спочатку використовують нові форми і шляхи отримання прибутку. Той, хто раніше за інших підприємців запропонує та почне використовувати нововведення (нові комбінації продуктивних сил), – буде мати прибуток.

У сучасних умовах серед вчених-економістів існують різні точки зору щодо поняття “прибуток”. Однією з проблем, що постають сьогодні, є проблема термінології. Автори застосовують досить широкий спектр варіантів термінів, під якими часто розуміють одне й те саме поняття.

В умовах розвитку ринкових відносин в економіці України визначення прибутку зазнає певних змін. Серед вітчизняних та закордонних учених існують певні суперечності щодо визначення поняття прибутку. Так, Л.І. Шваб характеризує прибуток як узагальнюючий фінансовий показник діяльності підприємства, тобто це та частина його виторгу, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства. С.Ф. Покропивний розглядає прибуток як ту частину виторгу, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства, характеризуючи перевищення надходжень над витратами, прибуток виражає мету підприємницької діяльності і є головним показником її результативності (ефективності).

На думку І.М. Бойчик, прибуток – це частина доходу, що залишається підприємству після відшкодування всіх витрат, пов’язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності.

Російський економіст Д.С. Моляков під прибутком розуміє грошове втілення частини вартості додаткового продукту.

Актуальним, на наш погляд, є визначення С.В. Мочерного про те, що прибуток – перетворена похідна форми додаткової вартості, яка з кількісного аспекту є різницею між ціною продажу товарів і витратами капіталу на її виготовлення. Адаже незаперечним фактом є те, що кількісно прибуток відображається як різниця між ціною товару та витратами на його виготовлення, однак вчений, цілком доречно, зауважує, що прибуток відображає перетворену похідну форму додаткової вартості.

Як бачимо, існують різні підходи економістів до трактування поняття “прибуток підприємства”. Велика кількість визначень і підходів до дефініції суті фінансових результатів вимагає чіткого законодавчого формулювання та обґрунтування сутності зазначених вище категорій.